

Grzegorz Balawajder: Granica państwa jako kategoria wielowymiarowa

Rozwój historyczny granicy państwowej świadczy o tym, że nie jest to kategoria stała w czasie i linearna w formie. Wraz z rozwojem państw oraz postępującymi przekształceniami w obrębie struktur państwowych, granica ewoluuje – pisze Grzegorz Balawajder w „Teologii Politycznej Co Tydzień”: „Spory graniczne”.

Istnienie granic państwowych wynika przede wszystkim z przypisania państwom terytorium, a także z właściwego wspólnotom ludzkim instynktu terytorialności, tj. dążenia do zapewnienia sobie wyłączności kontrolowania zdarzeń i procesów zachodzących na zamieszkiwanym przez nie obszarze.

Granica państwa, wyznaczając położenie geograficzne terytorium, określa nie tylko obszar państwa, ale spełnia również określone funkcje, które w podstawowym wymiarze mają charakter wewnętrzny i zewnętrzny.

Wewnętrzny wymiar granicy państwa wyznaczony jest przez przestrzenny zasięg zwierzchności terytorialnej władzy i w tym względzie dotyczy regulacji i swobody działań podejmowanych przez różne grupy wewnątrz państwa, migracji a także transferów

finansowych i rzeczowych oraz przepływu informacji poza terytorium. Zatem granica, w tym kontekście, wyznacza przestrzeń, w obrębie której państwo realizuje funkcje wynikające z posiadanej władzy.

Z kolei zewnętrzny wymiar granicy dotyczy ograniczenia dostępu do terytorium państwa ze strony wszystkich podmiotów funkcjonujących poza jego obszarem.

Można zatem stwierdzić, że pojęcie „granica” posiada wiele różnych znaczeń, przy czym tylko część z nich ma znaczenie w sensie stricte geograficznym, a więc dotyczącym funkcjonowania przestrzeni. Bowiem w znaczeniu etymologicznym (słownikowym) granica posiada bardziej ogólne znaczenie, odnoszące się z jednej strony do linii zamykającej lub oddzielającej pewien określony obszar (kontur, zarys), z drugiej zaś znaczenie dotyczące pewnego ograniczonego zasięgu, miary, kresu czegoś dozwolonego. Stąd też w ujęciach słownikowych, leksykalnych, pojęcie granicy jest często równoznaczne z takimi pojęciami jak brzeg, koniec, kres, linia podziału, limit, zakres czy zasięg.

W ujęciu przestrzennym, granicę definiuje się przede wszystkim jako linię podziału pomiędzy obszarami o odmiennej przynależności politycznej, prawnej, administracyjnej, kulturowej, społecznej, instytucjonalnej, kompetencyjnej czy środowiskowej.

W przestrzeni geopolitycznej najważniejsze znaczenie posiada granica państwowa.

W literaturze spotykamy różne definicje granicy państwowej. Według L. Ehrlicha granice państwa to w zasadzie linie geometryczne, a więc jednowymiarowe, w obrębie których mieści się obszar państwa. Z kolei A. Klafkowski stwierdził, że pojęcie granicy państwa można określić zależnie od przyjętych kryteriów i w ten sposób konstatować, że:

1. Granica państwa jest to linia, na której kończy się władza państwowa.
2. Granica państwa jest to linia, która oddziela terytorium jednego państwa od terytorium innego państwa lub morza otwartego.
3. Granica państwa jest to płaszczyzna prostopadła do powierzchni Ziemi i ją przecinająca w kierunku jej geometrycznego środka; płaszczyzna ta oddziela obszary podlegające zwierzchnictwu terytorialnemu sąsiadujących państw – linia graniczna na powierzchni Ziemi określa tylko sam przebieg granicy państwowej.
4. Granica państwowa jest to linia zetknięcia się terytoriów dwóch państw.

Z kolei J. Barbag stwierdził, że istota granicy państwowej polega na tym, że określa ona zasięg terytorialnej zwierzchności poszczególnych państw i niedopuszczalność działania na tym terytorium władzy i praw drugiego państwa i że oddziela ona terytorium jednego państwa od innych państw lub też obszarów niepodlegających niczyjej suwerenności.

Inny polski geograf, specjalizujący się w geografii politycznej, S. Otok stwierdza, że granica państwowa to powierzchnia prostopadła do powierzchni Ziemi, oddzielająca terytorium jednego państwa od

terytoriów innych państw lub obszarów niemających niczyjej suwerenności (na przykład od pełnego morza).

Z. Rykiel zaś definiuje granicę jako linię podziału pomiędzy obszarami o odmiennej przynależności politycznej, administracyjnej, kulturowej, społecznej, instytucjonalnej, kompetencyjnej, środowiskowej lub innej, stanowiącej podstawę lub przyczynę rozróżnienia.

Według francuskiego geografa, J. Ancela, granica państwowa to koncepcja polityczna – „izobara polityczna”. Jej istota polega na tym, że granica państwowa wyznaczona, ustalona a nawet narzucona w wyniku negocjacji nie jest adekwatna do granic fizycznych, językowych czy też kulturowych, co powoduje, że staje się ona źródłem napięcia politycznego oraz konfliktów.

Natomiast amerykański geograf, N. Pounds stwierdził, że granica państwowa to linia oddzielająca suwerenność danego państwa od suwerenności jego sąsiadów.

Powyższe definicje traktują granicę państwową jako podstawowy warunek istnienia terytorium państwa, a więc przestrzeni, w obrębie której państwo sprawuje swoją zwierzchność. Ponadto definicje te podkreślają polityczno-prawną rolę granic, jako kategorii wyznaczającej obszar, w obrębie którego państwo zachowuje swą suwerenność – tę cechę państwa, której integralną częścią jest zwierzchnictwo terytorialne.

Granica, jako linia, pojawiła się najwcześniej na obszarach najbardziej rozwiniętych gospodarczo, a także gęściej zaludnionych. Wraz z rozwojem komunikacji oraz kontaktów międzypaństwowych, nastąpiło zawężenie stref przygranicznych

Współczesna analiza istoty granicy państwowej pozwala stwierdzić, że kategoria ta stanowi rezultat dłuższego procesu rozwojowego. W starożytności, w okresie tworzenia się pierwszych struktur państwowych, granica państwa była wyznaczana przez

pas graniczny, którego szerokość określały naturalne formy terenu, na przykład grzbiety górskie czy rzeki. Ów pas graniczny pełnił wówczas dwie podstawowe funkcje: rozdzielał społeczeństwa oraz pełnił rolę linii obronnej. Wraz z rozwojem społeczeństw i ich naturalnym przemieszczaniem się, pas graniczny jako linia obronna zaczął przybierać kształt granicy politycznej linearnej. Rozwój państw powodował z kolei zacieśnienie pasów granicznych i ich ewolucję w stronę linii granicznych. Konsekwencją tych zmian było pojawienie się granic sztucznych. Proces ten widoczny był przede wszystkim tam, gdzie naturalne formy terenu nie sprzyjały ochronie terytorium państwa. Z kolei konsekwencją powstania granic sztucznych była ewolucja tej kategorii w kierunku tzw. linii.

Granica, jako linia, pojawiła się najwcześniej na obszarach najbardziej rozwiniętych gospodarczo a także gęściej zaludnionych. Wraz z rozwojem komunikacji oraz kontaktów międzypaństwowych, nastąpiło

zawężenie stref przygranicznych i zamiana ich w tzw. linie przygraniczne. To z kolei oznaczało przeniesienie granicy wyznaczonej na mapie (delimitacja) na rzeczywisty układ przestrzenny, a więc dokładne wyznaczenie przebiegu granicy w terenie (demarkacja). Należy w tym miejscu podkreślić, że podstawą ustalenia granicy państwowej oddzielającej dwa państwa od siebie jest umowa międzynarodowa, która oznacza zgodę obu państw na wyznaczenie i przebieg granicy w terenie. W umowie ustala się również tzw. strefę graniczną (2 – 6 km) lub szerszą strefę przygraniczną, w której najczęściej obowiązują rygory dotyczące ograniczenia w swobodzie przemieszczania się mieszkańców oraz kontrole ze strony służb państwowych. W celu ochrony granic ustanawia się pas drogi granicznej (15 m) oraz strefę nadgraniczną (co najmniej 15 km od granicy).

Jeżeli rozdzielenie terytoriów dwóch państw nie może nastąpić w wyniku podpisania umowy granicznej, to wówczas granica przyjmuje postać linii demarkacyjnej. Linie demarkacyjne pełnią funkcje granic państwowych tymczasowo i najczęściej wprowadza się je jako efekt zakończenia lub zawieszenia działań wojennych. Ich główną funkcją jest rozdzielenie stron konfliktu i wyznaczenie tymczasowej granicy, która najczęściej funkcjonuje jako linia rozejmu. Do najbardziej znanych linii demarkacyjnych, ustanowionych po 1945 r. należą:

- tzw. „zielona linia” wyznaczająca rozejm między Izraelem, Jordanią i Egiptem po wojnie izraelsko-arabskiej w 1948 r.,
- linia rozdzielająca Armenię i Azerbejdżan w obszarze Górnego Karabachu,

- 17. równoleżnik w Wietnamie, rozdzielający Wietnam Północny i Południowy do momentu zjednoczenia w 1975 r.,
- 38. równoleżnik rozdzielający dwa państwa koreańskie.

Rozwój historyczny granicy państwowej świadczy o tym, że nie jest to kategoria stała w czasie i linearna w formie. Wraz z rozwojem państw oraz postępującymi przekształceniami w obrębie struktur państwowych, następuje ewolucja granicy, czego najbardziej widocznym przykładem są granice państw w obrębie struktur integracyjnych, takich jak na przykład Unia Europejska.

W tradycyjnym, można powiedzieć klasycznym, układzie, granica funkcjonuje jako bariera o bardzo słabej przepuszczalności, co powoduje, że obszary przygraniczne należą do kategorii obszarów peryferyjnych. Taka mało przepuszczalna granica nadaje tym obszarom charakter kresu państwa, pomimo, że obszar ten jest powiązany z układem regionalnym kraju. Wraz z rozwojem procesów integracyjnych, stanowiących efekt przemian społeczno-gospodarczych, owa bariera zaczyna zanikać, zwiększa się zakres przepuszczalności granicy i zanika jej charakter bariery przestrzennej.

Przykład wielu granic a także dokonująca się ewolucja w zakresie ich funkcji pokazuje, że jeżeli granica funkcjonuje jako bariera (na przykład wynika to z rozdzielenia dwóch różnych pod względem systemu politycznego państw), to utrudnia to wymianę gospodarczą, kulturalną oraz przemieszczanie się ludności. Zupełnie inny efekt daje zanik bariery spowodowany rozwojem procesów integracyjnych. Oznacza on

zwiększenie przepuszczalności granic państwowych i osłabienie ich oddziaływania, jako przeszkody dla swobodnego przepływu ludzi, towarów i kapitału.

Stopień przenikalności (przepustowości) granicy pozwala wyróżnić trzy główne kategorie granic:

- otwarte, odnoszące się do państw, które są już zintegrowane lub przechodzą przez ten proces w sposób zaawansowany, na przykład kraje oraz ich regiony przygraniczne w obszarze „starej” Unii Europejskiej,
- częściowo przenikalne, dotyczące państw rozwijających współpracę i stopniowo integrujących się, na przykład państwa i regiony w obrębie nowych członków Unii Europejskiej oraz sąsiadujące z nimi państwa i regiony w strefie zewnętrznych granic Unii,
- nieprzepuszczalne, dotyczące państw wykazujących tendencje izolacjonistyczne i brak otwartości na współpracę, na przykład podzielone Cypr czy Korea.

Ewolucja granicy spowodowała rozwój tej kategorii, czego szczególnym wyrazem jest typologia granic państwowych, pozwalająca klasyfikować granice według różnych kryteriów. Najbardziej klasycznym podziałem jest klasyfikacja uwzględniająca klasyczny podział na granice naturalne i sztuczne.

Według J. Barbaga, pojęcie granicy naturalnej obejmuje z jednej strony granice „wzięte z przyrody”, z drugiej zaś dogodne do obrony. Granica naturalna, ze względu na przebieg, może stanowić poważną przeszkodę dla migracji. Może też utrudniać przebieg szlaków komunikacyjnych. Z kolei granice sztuczne, to linie graniczne stricte narzucone lub ustalone przy stole konferencyjnym, w wyniku porozumienia zawartego pomiędzy sąsiadującymi państwami.

Inną klasyfikację granic przedstawił w latach 40. XX w. W. Boggs. Wyróżnił on cztery typy granic:

1. Granice fizyczne, ciągnące się wzdłuż naturalnej rzeźby terenu pod postacią łańcucha górskiego czy też rzeki.
2. Granice geometryczne, mające postać linii prostych, wycinków łuku, koła, linii pokrywających się z przebiegiem współrzędnych geograficznych.
3. Granice antropogeniczne, dotyczące różnorodnych cech osadnictwa i kultury ludzkiej, na przykład granice historyczne, językowe, kulturowe.
4. Granice mieszane, czyli układ, w którym krzyżują się powyższe typy granic.

Należy zauważyć, że we współczesnej geografii politycznej klasyczny podział na granice naturalne i sztuczne nie ma pełnej akceptacji wśród geografów i często poddawany jest krytyce. Jej meritum polegało przede wszystkim na zwróceniu uwagi na fakt, że rozróżnienie granic naturalnych i sztucznych ma zdecydowanie umowny charakter,

ponieważ granice naturalne są wyznaczone w oparciu o wyraźnie widoczne w terenie linie lub obszary o genezie przyrodniczej, a więc łańcuchy górskie, rzeki czy też linię brzegową morza.

Grzegorz Balawajder

Grzegorz Balawajder – politolog, ekonomista, doktor nauk humanistycznych w zakresie nauk o polityce. Specjalizuje się w badaniach dotyczących współczesnych stosunków międzynarodowych, ze szczególnym uwzględnieniem problemów globalnych. Ponadto zajmuje się zagadnieniem zmieniającej się funkcji współczesnej granicy, w szczególności w kontekście integracji europejskiej a także stosunków Polski z sąsiadami.

Ministerstwo
Kultury
Dziedzictwa
Narodowego
i Sportu.

Sfinansowano przez Narodowy Instytut
Wolności - Centrum Rozwoju
Społeczeństwa Obywatelskiego
ze środków Programu Rozwoju
Organizacji Obywatelskich
na lata 2018 – 2030

